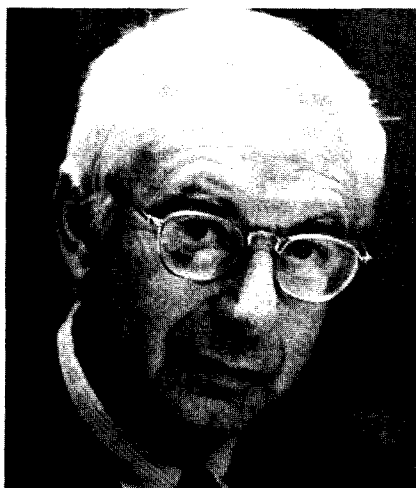

De draaikolken en de grote stroom

We leven in tijden van grote turbulentie en we weten het. Waar we het oog ook richten – meestal naar de beeldbuis – wat we zien is een en al verwarring. We horen bovendien dat de technische ontwikkeling ons voortjaagt en dat de Europese eenwording holderdebolder snelt naar onbekende bestemmingen. Misschien staan ons onverhoedse goederenbewegingen te wachten, of hele volksverhuizingen. De Nederlandse verzorgingsstaat is wellicht niet tegen Europa bestand. De steden worden bij de dag onveilig, de grote criminaliteit neemt de zaak over. Oost-Europa, tot voor kort een verzameling zeer massieve ijsbergen, is aan het smelten. Waar de bevrijde volksmassa's politiek naar toe gaan weet niemand. Loopt het uit op chaos en misère of op voorzichtige groei en bloei? Ten slotte ziet het er ook nog naar uit dat de natuur zich gaat wreken op een technische beschaving die de vervuiling niet weet te beperken, maar welke vormen die wraak zal aannemen is onbekend. Misschien komen er onbekende ziekten uit het geteisterde Afrika, waarbij de aids verbleekt. Wie durft dan te praten, laat staan te schrijven, over het jaar 2000?

Jawel, maar het bovenstaande let alleen op de draaikolken in de stroom en niet op de stroom zelf. Als we een ander gezichtspunt kiezen, en niet naar de televisie kijken of naar de krant, wordt het beeld een stuk serener. In de macro-economie blijven de lotgevallen van individuen en bedrijfstakken onzichtbaar, waarmee veel onheil aan het oog wordt onttrokken. Op het micro- en meso-niveau is de catastrofe een dagelijks gegeven, want mensen, bedrijven en hele bedrijfstakken gaan ten onder. Maar het nationaal produkt blijft bestaan. Sterker, het blijft groeien en er zit iets gestaags in die ontwikkeling. Dat geeft rust aan de macro-econoom en vooral aan de macro-econoom die gevoelig is voor de inblazingen van de neo-klassieke groeitheorie. Alles verandert, alles beweegt en juist daardoor groeit de arbeidsproductiviteit van jaar op jaar met een groeivoet die gelijk is aan het quotiënt van de technische vooruitgang en het arbeidsaandeel in het nationale inkomen. Deze wonderlijke formule hoort tot het mooiste gedachtenspel dat de neo-klassieke school heeft voortgebracht. In turbulente tijden zouden we de vergelijking best op de spiegel in de badkamer mogen

J. Pen

schrijven, dat geeft de dag een goed begin¹.

Nu is een formule niet hetzelfde als de werkelijkheid. Zelfs al willen we wel geloven dat de techniek zal voortschrijden en al willen we ook nog wel aannemen dat de arbeidsproductiviteit daardoor groeit, dan nog kan dit proces doodlopen in een stagnatie van de produktie. Dat is een kwalijke vorm van stagnatie, omdat daardoor werkloosheid ontstaat. In het verleden heeft dit type onvrijwillige werkloosheid vaak de kop opgestoken, en we hebben nu nog last van de verflauwing van zeven jaar geleden. Voorts kan de produktie stagneren vanuit de aanbodzijde – verstarving, oorlogen, protectie, het heeft zich allemaal voorgedaan. Post-Keynesianen en gewone pessimisten hebben daardoor een zeker wantrouwen opgevat; zij geloven in een fundamentele instabiliteit van de maatschappij. Dan wordt het tijd eens naar de cijfers te kijken, zoals die bij voorbeeld zijn bijeengebracht door Angus Maddison². Hij laat voor een aantal Westeuropese landen, de VS en Japan zien dat deze eeuw een jaarlijkse groei van het per capita inkomen heeft opgeleverd van ruim 2%; dat impliceert de bekende verdubbeling per generatie. De arbeidstijd daalde met een half procent per jaar, waardoor de produktiviteitsstijging op aangename wijze werd verdeeld over meer inkomen en meer vrije tijd. Nu heeft deze eeuw ook heftige beroeringen te zien gegeven: twee wereldoorlogen, een zware depressie, protectionisme, bevrijding van de koloniën, lokale conflicten. Deze turbulenties traden

vooral op in de eerste helft van de eeuw, maar toen was de gemiddelde aanwas van het per capita-inkomen toch nog altijd één procent. In de tweede helft van de twintigste eeuw lag de trend op ruim drie procent. Na 1980 hadden we een korte maar uiterst onaangename depressie – het pleit voor de veerkracht van het systeem dat we sindsdien weer aardig op de trend zijn gekomen. Zo te zien lijkt er weinig aanleiding om ons ernstige zorgen te maken voor het Europese 'fin de siècle', zelfs al gaat dat decennium gepaard met woelingen en lokale verstoringen. Ten slotte is het ook nog een keer zo dat we recentelijk zijn verlost van de dreiging van een atoomoorlog, die sinds de jaren vijftig boven ons hoofd heeft gehangen. Ontwapening wordt voor het eerst een reële mogelijkheid.

Opgelucht doorgaan met ademen dus maar? Ik betrap mij erop dat de macro-economische redenering toch veel weg heeft van fluiten in het donker. Ik kan moeiteloos scenario's beschrijven die binnen tien jaar tot zeer onzure uitkomsten leiden. Die vinden bij voorbeeld hun oorsprong in het Midden-Oosten, om maar eens een brandhaard te noemen. Zolang er staten bestaan die de heilige oorlog hoog in hun vaandel hebben geschreven en tot de tanden bewapend zijn, kunnen we niet echt rustig slapen. De beoogde vernietiging van Israël is geen lokale aangelegenheid. En het milieuprobleem ziet er evenmin geruststellend uit, ook al willen de meeste economen liever niet te veel nadenken over de rampen die ons vanuit de zee en de atmosfeer bedreigen. Er blijft dus enige aanleiding om 's nachts te tobben. Maar dat valt, geloof ik, buiten het bestek van deze *ESB*.

1. Dit tafereeltje is afgebeeld door Peter van Straaten in mijn boekje *Wie heeft er gelijk?*, blz. 85. Daar wordt ook een afleiding van de formule gegeven.

2. A. Maddison, *The world economy in the twentieth century, performance and policy in Asia, Latin America, the USSR and the OECD-countries*, 1989.